

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

23

Diasporan Viipuri

Muistojen kaupunki sotien jälkeen

TOIM.
SATU GRÜNTHAL & KRISTIINA KORJONEN-KUUSIPURO

Kannen kuva: Postikortti 1900-luvun alusta. Yksi Monreposin puiston
kiinalaisista kaarisilloista. Wiipurin Arkistoyhdistys (WAY), a5a71. Wiipuri.fi.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 23
Diasporan Viipuri – Muistojen kaupunki sotien jälkeen

Toimittaneet:

Satu Grünthal (osan toimittaja)

Kristiina Korjonen-Kuusipuro (osan toimittaja)

Anu Koskivirta (sarjan päätoimittaja)

H. K. Riikonen (sarjan päätoimittaja)

lisa Aaltonen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Eemeli Nieminen

ISBN 978-952-69280-7-4 (sid.)

ISBN 978-952-69280-8-1 (PDF)

ISSN 1236-4304 (sarja)

Painettu: 2021, Digipaino Kirjaksi.net

Painosmäärä: 250 kpl

Ensimmäinen painos

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Viipuri-kirjallisuus diasporan aikana

”Todellisuus ei ole ympärillä, todellisuus on muistissani – –.”

Eeva-Liisa Manner,

ote proosarunosta ”Toreja, kaikuja” teoksessa *Kirjoitettu kivi*, 1966

Diaspora-ajan Viipuriin liittyvän kaunokirjallisuuden merkitystä voi tarkastella kolmella tasolla: yksilöllisellä, lukijayhteisöllisellä sekä yhteiskunnallisella.¹ Ensiksikin kirjallisuus vahvisti sotien jälkeisinä vuosikymmeninä lukijoiden tunnesidettä Viipuriin sekä tuki heidän viipurilaista ja karjalaista identiteettiään. Toiseksi kirjallisuus on voimistanut viipurilaisten sidettä toisiinsa tarjoamalla pääsyn yhteisöllisesti koettuun ja jaettuun muistojen todellisuuteen. Kolmanneksi diaspora-ajan Viipuriin – ja tietysti koko menetettyyn Karjalaan – liittyvä kirjallisuus on tehnyt viipurilaisten kadotetun kotiseudun ja oman kulttuurin, pakolaisuuden, sopeutumisen ja diasporaidentiteetin teemoja näkyviksi ja heidän ääntään kuuluvaksi myös niiden lukijoiden keskuudessa, joilla ei ole ollut omia siteitä karjalaisuuteen. Viipurilais- ja karjalaisteemojen legitimointi sekä niihin liittyvän kulttuurisen keskustelun ylläpitäminen ovatkin olleet diaspora-karjalaisen kirjallisuuden tärkeimpiä yhteiskunnallisia tehtäviä.

Nykylukijalle kirjallisuus tarjoaa muiden taidemuotojen rinnalla paikan yhteisöllisen viipurilaisuuden kokemiseen ja sellaisen muistetun todellisuuden jakamiseen, josta ei itse ole ollut osallinen.² Kirjallisuus avaa elämyksellisen väylän viipurilaisen elämän ja historian fiktiivisiin esityksiin, ja sen kautta uudetkin sukupolvet pääsevät tunnustelemaan viipurilaisuutta ja pohtimaan sen suhdetta omaan identiteettiinsä. Monet Viipuri-kirjallisuuden teemat ovat yhtä aikaa sekä ajattomia että ajankohtaisia. Nykyinen pakolaisuuden ja siirtolaisvirtojen monikulttuurinen aikakausi antaa ymmärrystä samastua uudelta pohjalta evakkojen kohtaloihin, monikielisen ja -kulttuurisen Viipurin kerrokselliseen todellisuuteen, kadotetun onnen maan teemoihin sekä oman identiteetin moninaisuuden kysymyksiin.

Muistelmien kultainen Viipuri

Muistelmilla on ollut Viipuri-kirjallisuudessa oma erityinen merkityksensä.³ Aina 2000-luvun taitteeseen asti julkaistiin muistelmia, joita kirjoittivat sotia edeltäneen Viipurin vielä hyvin muistavat ja sen itse kokeneet sukupolvet. Muistelmakirjallisuus, johon on suhtauduttu myös väheksyen, kuuluu osana samaan muistitiedon kenttään, jota on historian- ja kulttuurintutkimuksessa tarkasteltu viime vuosikymmeninä laajasti. Kirjallisuuden puolella on muistelemista ja muistelun avulla omasta elämästä kirjoittamista tutkittu 2000-luvulla verrattain vähän,⁴ vaikka toisaalta omaelämäkertojen ja niin sanotun autofiktioin lajit ovat vanhoja ja elinvoimaisia, ja niitä on tutkittu paljon.⁵ Muistelmia yhdistääkin 2000-luvulla uuteen suosioon nousseisiin elämäkertoihin ja autofiktioon se, että kaikki nämä kirjallisuudenlajit solmivat yhteen faktaa ja fiktiota.⁶ Muistelulla on kirjallisuudessakin omat lainalaisuutensa: keskeistä ei ole sen selvittä-

minen, ovatko kaikki teosten tiedot tosia, vaan kiinnostavaa on tarkastella, miten kirjoittaja on asiat kokenut ja millaisina hän haluaa ne ikuistaa.⁷ Muistelmia olisikin syytä tarkastella uusista näkökulmista sekä identiteettityön kannalta että faktan ja fiktion monimuotoisina kudelmina.

Eniten Viipuria kuvaavia muistelmia ovat julkaisseet taiteilijat ja kulttuurielämän toimijat, mikä tietysti vaikuttaa teosten painotuksiin. Viipurin osuus eri kirjoissa on erilainen: joissakin kaupunki on vain varhaisen lapsuuden ympäristö, joissakin kuvauksen kohde halki kirjan. Kuvauksissa korostuvat taidelaitokset ja kulttuurielämä, jotka ovat antaneet virikkeitä kirjoittajien tulevalle uralle. Muistelmia ovat kirjoittaneet myös yliopistomaailman ja papiston edustajat, ja kaikkiaan muistelmien kuva Viipurista painottuukin taiteilijoiden ja sivistyneistön näkökulmiin.⁸

Sotienjälkeisten Viipuri-muistelmien joukossa saivat huomiota erityisesti Annikki Arnin, Kersti Bergrothin ja Marianne Thesleffin 1970-luvulla ilmestyneet muistelmat,⁹ Katri Veltheimin teokset 1980-luvulla sekä Benedict Zilliacuksen muistelmateos vuodelta 1990.¹⁰ Professori Jaakko Paavolainen (1926–2007) kuvaa teoksessaan *Lapsuus Kanneljärvellä* (1982) kouluvuosiaan Viipurissa ja sen klassillisessa lyseossa. Turun yliopiston rehtori, akateemikko Tauno Nurmela (1905–1985) palasi Viipuri-muistoihinsa ja kouluvuosiinsa samassa klassillisessa lyseossa esimerkiksi teostensa *Suuri pieni maailma* (1953/1967) ja *Hei elämää* (1967) kulttuuriesseissä.¹¹ Lempi Jääskeläisen (1900–1964) laajasta Viipuria käsittelevästä tuotannosta olivat evakkosukupolvelle muistelun ja jaettujen tunnekokemusten kannalta merkittävimpiä hänen esseekokoelmansa *Kevät vanhassa kaupungissa* (1956) ja *Tyttö vanhassa kaupungissa* (1961) sekä Jääskeläisen jatkosodan aikaisesta paluusta Viipuriin ammentanut avainromaani *Idästä saapuu myrsky* (1942).

Lapsuuttaan ja nuoruuttaan 1800–1900-lukujen taitteen sekä 1900-luvun alun Viipurissa muistelevat kirjailija Kersti Bergroth (1886–1975), laulaja ja näyttelijä Annikki Arni (1889–1981) sekä kirjailija Marianne Thesleff (1908–1992). Kersti Bergrothin *Oma muotokuva* ilmestyi jo jatkosodan aikaan (1942) ja muistelmien kaksi muuta osaa, *Alkusoitto* ja *Löytöretki*, 1970-luvulla (1971 ja 1973). Bergroth kuvaa, kuinka kesät Antreassa juurruttivat ruotsinkielisen kodin tyttären suomalaisuuteen ja nelikielinen Viipuri puolestaan kansainvälisyyteen.¹² Marianne Thesleffin teoksessa *Jag föddes till ett ljuvligt liv* (1977, suom. *Ihana elämä* 1980), korostuu yhtä lailla Viipurin monikielisyys: ”Kodissamme puhuttiin ruotsia, kävimme saksankielistä koulua, rahvaan ja virastojen kanssa käytettiin suomenkieltä ja venäjää puhuttiin venäläisten sukulaisten kanssa sekä Pietarin-matkoilla.”¹³ Annikki Arni piirtää muistelmissaan (*Muistat sie viel?* 1979) kuvan vauraasta virkamiesperheestä, joka nauttii Viipurin vilkkaasta seura- ja kulttuurielämästä sekä matkustelee maailmalla. Lapsuudenkodin sisustuksen luonnehdinnassa näkyy ruotsin kielen vaikutus:¹⁴

Meidän kotimme oli samanlainen kuin monet muutkin viipurilaiset virkamieskodit. Meidän salissamme riippuivat ovisa porttiäärit, jotka paksuilla nyöripunoksilla oli kohotettu seinissä oleviin, suuriin puisiin nappuloihin. Tapeetit olivat tummat ja suurikuvioiset ja ikkunoiden välissä oli korkea trymoo. Toisessa nurkassa tuijotti kipsinen, kahlehdittu Andromeda lähestyvää lohikäärmettä, toisessa ihaili lempeä Rebekka kaivolla ranne- rengastaan. – – Tietenkin meillä oli sohvaryhmää varjostamassa palmu; sehän kuului asiaan jos kerran oli 'sali'.

Niin erilaisia sukuja ja tilanteita kuin Arnin, Bergrothin, Thesleffin, Veltheimin ja Zilliacuksen muistelmat kuvaavatkin, niitä yhdistää Viipurin esittäminen vireänä, monikulttuurisena ja historiallisena kaupunkina. Viipurin kuvauksen traditiiossakin kaupunki on nähty eksoottisena väriläikkänä ja harvinaisuutena Suomen kaupunkien joukossa.¹⁵ Muistelmien Viipuri-kuvaus muistuttaa klassisen kirjallisuuden ihannemaisemaa eli *locus amoenus* -toposta, jossa tietty paikka kuvataan onnen, rauhan ja rakkauden tyysijana. Viipuri on kullanhohtoinen Elysium, yhtä aikaa ikuisesti kadotettu mutta muistojen ja kuvausten kautta ikuisesti saavutettavissa ja läsnä oleva paikka. Muistelijat luovat tietoisesti ja retorisiin toistoin kuvaa sadunomaisesta Viipurista: Viipurissa oli ”historiallisen kaupungin jaloa lumousvoimaa” sekä ”myöskin vähän selittämättömyyttä, vähän salaperäisyyttä”;¹⁶ sen ”muistot – – loihivat sielumme silmien eteen – tarujen Vinetan tavoin – vanhan, rakkaan Viipurimme, loistavana ja sädehohtoisena.”¹⁷ Kaupungista tulee muistelmakirjallisuuden pyhittäjä samalla tapaa kuin myöhempien vuosikymmenten kotiseutumatkailijat alkoivat puhua matkoistaan Karjalannakselle pyhiinvaelluksina.¹⁸

Vaikka enemmistö Viipurin muistelijoista oli viettänyt lapsuutensa vauraassa kodissa, poikkeuksiakin on. Balettitanssija Irina Hudovan (1926–2015) venäjänkielisessä perheessä muutettiin yhtä mittaa toinen toistaan surkeampiin asumuksiin ja nähtiin ajoittain suorastaan nälkää. Tulevaa elämää määrittävinä vaikuttajina nousevat esiin ortodoksisen seurakunnan kesäleirit, venäläinen koulu ja balettikoulu: uskonto, taide ja sivistys.¹⁹

Kulttuuritoimittaja Katri Veltheimin (s. Paavolainen, 1918–2011) muistelmat *Kultainen rinkeli: Kulttuurikuvia Viipurista 1930-luvun kehyksissä* (1984) ja *Kävelyllä Viipurissa* (1985) saivat ilmentyessään suurta huomiota. 1960–70-lukujen poliittinen radikalismi oli ohitse, ja Viipuri- sekä Karjala-muistelu alkoi muuttua yhä vahvemmin siirtoväen sisäisestä kiinnostuksenkohteesta yleissuomalaisesti merkittäväksi teemaksi.²⁰ 1980-luvun alkuvuosina karjalaisteemat nousivat vahvasti esiin myös proosassa.²¹

Pankinjohtaja Kalevi Tilli (1918–2006) kuvaa 1920- ja 30-lukujen viipurilaista lapsuutta ja nuoruutta esimerkiksi teoksessaan *Viipuri: muistoja kaipuuni kaupungista* (1985). Tillin kanssa samaa ikäluokkaa oli jo kouluvuosinaan roomalaiskatolliseksi kääntynyt nunna Benedicta Idefelt (1920–2014), joka kertoo elämästään muistelmissaan *Viipurista Vatikaaniin: suomalainen nunna maailmalla* (1983). Kaikilla muistelijoilla ei ollut omia viipurilaisia tai karjalaisia sukujuuria. Näyttelijä Liisa Tuomi (1924–1989) kuvaa lapsuuttaan näyttelijäperheessä (*Elämäni kiikkulauta* 1972), tuomiorovasti Aapo Santavuori työtään pappina ja uskonnonopettajana (*Muistelmia Kannakselta ja Viipurista* 1963).

Fiktio historiallinen Viipuri

Fiktio Viipuri on muistelmien Viipurin lailla usein tarunhohtoinen. Romaaneissa, samoin kuin muistelmissa, korostuu tapahtumaympäristönä Viipurin kaupunkimiljö, ja aivan erityisesti sen vanha kaupunki.²² Historiallinen Viipuri mukulakivikatuineen, kapeine kujineen, linnoineen, toreineen ja maaseutukartanoineen muodostaa pittoreskin näyttämön, johon romaanien tapahtumia on houkuttelevaa sijoittaa.

Viipurin historiaa onkin kuvattu useissa diaspora-ajan romaaneissa. Erik Tuomas-Kettunen (1916–2001) kertoo 1700–1800-lukujen vaihteessa eläneen esi-isänsä David Alopaeuksen vaiheista romaanissaan *Viipurista maailman huipulle* (1986). Ursula Pohjolan-Pirhosen (1925–1984) ja Kaari Utrion (s. 1942) näyttämönä on ollut keskiaikainen Viipuri.²³ Lempi Jääskeläisen niin sanottu Weckroth-sarja jatko-osineen ilmestyi jo 1930-luvulla, mutta hän jatkoi Viipurin historian parissa 1950- ja 60-luvun romaaneissaan *Kultainen laakeri* (1954), *Vanha Markovilla* (1955), *Hovin vallat* (1956) ja *Nuori herra David Viipurissa* (1963). Anna Kortelaisen mukaan Jääskeläinen onkin tehnyt tuotannossaan Viipurin historiaa tunnetummaksi kuin kukaan muu kirjailija.²⁴ Keskiaikaisen Viipurin kuvastraditio jatkuu yhä, sillä Kristiina Vuoren vuonna 2019 ilmestynyt romaani *Viipurin valtiatar* kuvaa historiallista henkilöä, Gunilla Beseä, joka toimi Viipurin linnan päällikkönä vuosina 1511–1513. Myös Pohjolan-Pirhosen ja Utrion romaaneille ovat ominaisia voimakkaat naishahmot.

1900-luvun loppupuolen sekä 2000-luvun keskeisiä ja yhteiskunnallisesti tunnettuja Karjalan kuvaajia ovat olleet ennen sotia syntyneet kirjailijat Laila Hietamies (1938–), myöhemmin Hirvisaari, ja Eeva Kilpi (1928–) sekä Anu Kaipainen (1933–2009). Erityisesti Hirvisaaren teokset ovat olleet vuosikymmenien ajan harvinaisen suuria myyntimenestyksiä.²⁵ Romaanitrilogia *Kylä järvien sylissä*, *Siniset Viipurin illat* ja *Kesän korkea taivas* (1999–2001) sijoittuu osittain Hirvisaaren synnyinkaupunkiin Viipuriin. Kaupungin tunteneille lukijoille se on luonut nostalgisen ympäristön, jossa on voinut vaellella tutuilla kaduilla ja kuunnella omaa murretta. Hirvisaaren, Kilven ja Kaipaisen Karjala- ja evakkoteemainen tuotanto odottaakin tutkijoitaan siitä näkökulmasta, miten heidän teoksensa ovat luoneet laajasti luetun ja yhteisöllisesti jaetun *muistin paikan*, joka on mahdollistanut paluun menetettyyn aikaan ja menetetyille seuduille. Samalla teokset ovat vahvistaneet traumakertomuksille ominaista vaikeuksien voittamisen eetosta: ennenkin on selvitty.²⁶ Kaikkien kolmen kirjailijan tuotannossa jatkuu voimakkaiden karjalaisten naishahmojen kuvaus.

Iris Kähärin (1914–1995) romaanit *Jerusalem in suutarit* (1955), *Kesämaa* (1967), *Rikastua, rakastua* (1971) ja *Seppelä Viipurille* (1988) sijoittuvat Viipuriin, jonka kuvaajana hän poikkesi erityisesti muistelmen lajityypistä. Monet lukijat moittivat Kähäriä teosten Viipuri-kuvan väärisyydestä, koska niiden ympäristönä oli vanhan keskustan sijaan moderni laitakaupunki ja sen ”epämääräiset ihmiset”.²⁷ Muistojen idylliä ei saanut murtaa, vaan kirjallisuuden tehtävä oli uusintaa totuttua Viipuri-kuvaa ja pitää kaupunkia elossa sellaisena, millaisena se Etelä-Karjalan museoon myöhemmin rakennetussa Viipurin pienoismallissa näyttäytyy: rikkumattoman onnen, puhtauden ja auringonpaisteen todellisuutena, pysäytettynä täydellisyytenä.

Eeva-Liisa Manner (1921–1995) kuvasi synnyin- ja koulukaupunkiaan Viipuria esimerkiksi 1930-luvulle sijoittuvassa pienoistoromaanissaan *Tyttö taivaan laiturilla* (1951) sekä ensimmäisessä runokokoelmassaan *Mustaa ja punaista* (1940). Kuunnelma *Varjoon jäänyt unien lähde* (1969) sijoittuu Mannerin teoksista kaikkein avoimimmin Viipuriin.²⁸ Vaikka Manner suhtautui varhaiseen tuotantoonsa kriittisesti, kirjailijahaastattelut ja tuotannon lähiluku antavat Mannerin suhteesta Viipuriin kuitenkin toisenlaisen kuvan. Marja-Leena Tuurnan mukaan kotikaupungin menettäminen ja sotakokemukset näkyvät kaikissa Mannerin teoksissa vieraantumisen, orpouden ja kauhun teemoina,²⁹ ja tutkija Pekka Kuusisto osoittaa, kuinka Viipuri muuttui Mannerin tuotannossa vähitellen konkreettisesta kaupungista siksi kaipuun ja toisen todellisuuden metaforaksi, jonka kirjailija hahmottelee jo esikoisromaaninsa alussa:³⁰

Olipa kerran, ei kaukanakaan täältä eikä kauankaan aikaa sitten, palanen puuksi ja kiveksi tullutta geometriaa, kaupunki jota ei ole enää olemassa. Tai jos onkin, ei se enää ole todellinen eikä meidän ulottuvillamme – se elää vain menneisyydessä, on itsekin muuttunut menneisyydeksi. Ehkä se juuri sen takia on kauniimpi kuin oikeat kaupungit; oikeat kaupungit ovat todeksi tulleita unia, tämä meidän kaupunkimme on uneksi tullut todellisuus. Se on täydellinen, koska se on lakannut olemasta; koska se on kuollut se on ikuinen.³¹

Mannerin Viipuri-symboliikka on mahdollista nähdä myös osana Karjala-kuvauksen pitkää jatkumoa. Kuten Hannes Sihvo on osoittanut, Karjalan näkemisellä tarunhoitoisena alueena on juurensa karelianismissa, jonka piirissä Karjala hahmottui kalevalaisen kulttuurirenessanssin toiviomaaksi.³²

Sodan ja jännityksen Viipuri

Vaikka muutakin Viipurin liittyvää kaunokirjallisuutta ilmestyi muistelmien rinnalla koko 1900-luvun loppupuolen ajan, ovat 2000-luvulla ilmestyneet romaanit jo uusien sukupolvien kirjoittamia.³³ Osalla kirjailijoista on sukusiteitä Viipuriin, osalle kaupunki on muista syistä kutsuva tapahtumien näyttämö. Muistelmien nostalgisen romanttisesti kuvattu kaupunkimiljö on vaihtunut 1900-luvun sotien Viipuriin, ja kaupungin historiallisista rakennuksista tulee dramaattisten kohtaloiden kehys. *Locus amoenuksen* sijaan voisi puhua eräänlaisesta *locus dramaticuksesta*, synkkien ja dramaattisten tapahtumien paikasta. Niko Aslak Peltosen *Katse aurinkoon* (2018) lähtee liikkeelle kansalaissodan jälkeiseen aikaan sijoittuvasta runoilijan ja jääkärin rakkaustarinasta. Anna Kortelaisen *Siemen* (2016) sijoittuu sotakesään 1942 ja kirjoitusajan nykyhetkeen 2010-luvulle. Jatkosodan loppuvaiheisiin ja Viipurin valtaukseseen liittyvät myös Pelle Miljoonan *Aquariuksen poika* (2019) sekä Pertti Araviidan *Vastakohtien harmonia* (2012), jonka toinen aikataso sijoittuu 1950-luvulle. Samanlainen aikaväli on Tanja Pohjolan romaanissa *Lintu pieni* (2014), jossa eletään rinnakkain Viipurin viimeisissä pommituksissa ja Helsingissä vuonna 1953. Kristian Kososen *Viipurin menetyks* (2020) kuvaa kaupunkisotaa, toisin kuin sotaromaanit yleensä. Myös Raili Mikkasen osittain tosipohjainen *Unelmien varjot – romaani Viipurin ja Pietarin suomalaiskohtaloista 1905–1928* (2008) sijoittuu kohtalokkaisiin vuosiin.³⁴

Sotateemojen lisäksi nykykirjallisuus liittyy Viipuriin myös toisenlaista dramatiikkaa: jo 1900-luvun toisella puoliskolla ilmestyi useita Viipuriin liittyviä jännitysromaneja, mutta ne ovat 2000-luvulla selvästi lisääntyneet. Viipurin historiallinen kaupunkimiljö rikoskirjojen näyttämönä kertoo siitä, että Viipurin kaupunkitilassa koetaan olevan jännitys- ja rikosgenreihin sopivaa mustaa kohtalokkuutta.

Hugo Nousiaisen (1913–1957) *Varjon puolella Viipurissa* (1954) kuvaa kirjoittajan omia kokemuksia rikosetsivänä Viipurissa ennen talvisotaa ja Jaakko Korjuksen (1926–1998) *Luutnantin kuolema* (1997) rikoksia jatkosodan aikaisessa Viipurissa. Sakari Montosen (1925–1990) *Musta pääsiäinen* -romaanissa (1990) rikos perustuu siihen, että Viipurin ensimmäisen pommituksen

uhreista kahta ei tunnistettu, ja Seppo Parkkosen (s. 1948) *Viipurin perhosessa* (2006) seurataan Wahlin kuuluisan viulukokoelman vaiheita. Kirsti Mannisen ja Jouko Raivion historiallisen dekkarisarjan osa *Murha Monrepoossa* (1993) kurkottaa kauemmas: se kuvaa oopperaseurueen saapumista Viipuriin vuonna 1871.

Viipuriin sijoittuvan jännityskirjallisuuden nousu 2000-luvulla liittyy myös ajankohtaiseen 1920-lukubuumiin.³⁵ Mikko Porvalin *Karelia noir* -trilogian pääparina on Viipurissa 1920-luvulla toimiva etsiväkaksikko,³⁶ ja Virpi Hämeen-Anttilan 1920-lukua kuvaavan Björk-rikosromaanisarjan vuonna 2020 ilmestyneessä osassa *Kalman kevät* vierailaan Viipurissa. Martti Backmannin *Harriet ja Olof. Rakkaus ja kuolema Viipurissa 1918* (2016) perustuu jääkäri Olof Laguksen ja sairaanhoitaja Harriet Thesleffin tosipohjaiseen rakkaustarinaan.

Viipuriin liittyvä kirjallisuus 1940-luvun lopulta 2020-luvun alkuun on monimuotoista. Yhä uudet Viipuriin liittyvät teokset osoittavat, että kaupunki on edelleen osa suomalaista kirjallista ja mentaalista maisemaa. Suurin osa nykysuomalaisista tutustuu Viipuriin taiteen ja median kautta, ja kirjallisuuden muodostama Viipuri-kuva vaikuttaa lukijoiden käsityksiin kaupungin historiasta ja nykyisyydestä. Viipuri-kirjallisuutta olisikin syytä tutkia uusista näkökulmista maailmantilanteessa, jossa monet sen historiaan liittyneet aiheet ovat tulleet uudestaan polttavan ajankohtaisiksi.³⁷ Pakolaisuus, kodittomuus ja ikuinen vierauden tunne uusillakin asuinsijoilla ovat yhtä aikaa karjalaisia ja globaaleja teemoja, joista Iris Kähäri puhui kirjailijantyönsä lähtökohtina³⁸ ja joita monet muutkin kirjailijat ovat teoksissaan kuvanneet.

Viitteet

- 1 Kolmitasoisesta tarkastelusta Gröndahl 2020, 49–50.
- 2 Ks. myös Grünthal & Korjonen-Kuusipuro tässä teoksessa.
- 3 Paavolainen 2016, 123 pitää lapsuusmuistelmia jopa Viipuria koskevan kirjallisuuden tunnusmerkkinä.
- 4 Sutrop 2013, 325.
- 5 Muistelmien, omaelämäkertojen ja autofiktion suhteisiin ei ole tässä tietolaatikossa mahdollisuutta syventyä. Viime vuosikymmeninä on omasta elämästä kirjoittamista tutkittu eri näkökulmista (ks. esim. Hyvärinen & Mäkelä 2020; omaelämäkertoista ja autofiktiosta Koivisto 2011, esim. 16–21).
- 6 Sutrop 2013 puhuu kirjallisuuden biografisesta käänteestä 1900–2000-luvun vaihteessa. Faktan ja fiktion yhdistämisestä autofiktiossa Koivisto 2011.
- 7 Marianne Thesleff (1980, 86) ottaa muistelmissaan niin sanottuun oikein tai väärin muistamiseen ironisesti kantaa: ”Kun tällaisia ’muistelmia’ kirjoittaa, on niissä se hyvä puoli, että saa ilmaista itseään aivan vapaasti. Eivät sisarentyttäret eivätkä veljenpojat, tai päinvastoin, voi silloin käydä toisen kimppuun kuin haukat ja sanoa: ’Miten voit sanoa niin, miten voit olla sitä mieltä?’ Korkeintaan voivat arvostelijat sitten kun nämä rivit ehkä painetaan, käydä kimppuuni ja sanoa minua epäluotettavaksi, taantumukselliseksi, vanhanaikaiseksi jne. jne.” – Muistitiedon totuusarvosta ja muistojen merkityksestä kokemusten rakentumisesta ks. Korjonen-Kuusipuro 2012, esim. 42–45. Oman elämän narratiiveista sekä elämän ja kertomuksen suhteista ks. Hyvärinen & Mäkelä 2020.

- 8** Kokoomateoksia, jotka sisältävät kirjoitelmia sekä katkelmia Viipuri-aiheisista teoksista, on ilmestynyt useita, esim. Kersti Bergrothin, Lempi Jääskeläisen ja Viljo Kojon *Rakas kaupunki* (1951) sekä antologiat *Oi aika Viipurin* (1981, toim. Eino Lainio, Iris Kähäri ja Armas J. Pulla) ja *Viipuri – kirjailijan, muistelijan ja historioitsijan kaupunki* (2009, toim. Aarni Krohn). Kahteen viime mainittuun sisältyy runsaasti myös vanhempaa Viipuri-kirjallisuutta, joka rajautuu tämän tietolaatikon diaspora-aikarajauksen ulkopuolelle.
- 9** 1960–70-luvuilla nähtiin kirjallisuudessa niin sanotun tunnustuskirjallisuuden ensimmäinen aalto. Tunnustuskirjallisuus, joka liittyy omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen, halusi tehdä yksityistä näkyväksi, ja erityisesti kirjoitettiin vaikeista sekä tabuiksi koetuista aiheista. (Ks. Koivisto 2011, 21–23.) Viipuri-muistelmien yksityinen ääni oli näinäkin vuosikymmeninä ominaislaadultaan toinen.
- 10** Ks. Riikonen 2020 sekä artikkeli tässä teoksessa; vanhemmista Viipuri-muistelmista myös Paavolainen 2016, 123–124. Paavolaisen mukaan (mp.) muistelmat alkoivat 1930-luvulta lähtien hallita Viipuri-kirjallisuutta. – Muistelmat ovat olleet Suomessa suosittu ja hyvin kaupaksi käynyt kirjallisuudenlaji (ks. esim. Ruohonen, ”Kirjakaupat mielivät lisää muistelmia”, *Taloussanomien* 6.2.2007), ja Karjalan kuvaukset ovat herättäneet paljon vastakaikua (Niiniluoto, arvostelu Zilliacuksen teoksesta, *Helsingin Sanomat* 28.10.1990). Arnin muistelmista otettiin painokset 2–3, Bergrothin muistelmista kaksi ja Veltheimin muistelmista kolme painosta.
- 11** Nurmelaan ja muihin Turun yliopiston viipurilaislähtöisiin professoreihin liittyviä tarinoita sisältyy myös Timo Soikkasen teokseen *Akateemine huumori Aura rannoil 1200-luvulta 2000-luvulle* (2004).
- 12** Bergroth 1971, 164–165. Bergrothin kansainvälisyydestä ks. myös Paavolainen 2016, 121–122. Kaarninen (2019, 92) tuo esiin, että Bergroth siirsi lapsuutensa ja nuoruutensa Viipurin suosittuihin, Helsinkiin sijoittuviin tyttökirjoihinsa, joita hän kirjoitti Mary Marckin nimellä.
- 13** Thesleff 1980, 12.
- 14** Arni 1979, 17. Arnin muistelmien ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1953. Paavolainen (2016, 124) huomauttaa, kuinka uudistettuun vuoden 1979 painokseen saatettiin jo lisätä poliittisesti arkaluontoinen kuvaus siitä, kuinka Arnin isä, hovioikeudenneuvos Emil Forsström, joutui 1910-luvun venäläistämisyksikönsä Krestyn vankilaan.
- 15** Veltheim 1978, 297.
- 16** Bergroth 1971, 96.
- 17** Arni 1979, 240. Vineta viittaa Itämeren etelärannan myyttiseen kaupunkiin ja samalla Lempi Jääskeläisen samannimiseen teokseen *Vineta: historiallisia miniatyyreja Viipurilaisen osakunnan 300-vuotisjuhliin* (1953).
- 18** Fingerroos & Savolainen 2018, 158.
- 19** Hudova, *Maailmalla tanssien* (2002). Toim. Leena Järstä.
- 20** Veltheimistä ks. myös Paavolainen 2016, 124. Samaan muistelmalaineeseen kuuluivat myös Ritva Heikkilän (1920–2016) lukuisat Terijoki-teokset, joista ensimmäiset ilmestyivät 1980-luvulla.
- 21** Esimerkiksi vuonna 1983 ilmestyivät Anu Kaipaisen *Kaihoja kukkuvat kädet*, Laila Hietamiehen *Vierailu poluilla, oudoilla ovilla*, Eeva Kilven *Elämän evakkona* ja Iris Kähärin *Asuu yksin*. Kaikissa käsitellään evakkouden ja uuteen asettumisen aihepiiriä. Kaipaisen ns. evakkotriologia ilmestyi vuosina 1983–89. Päätösosan *Nuoruustango* päähenkilö joutuu kieltämään häpeällisen evakkotaustansa ja murteensa 1950-luvun Helsingissä. Kaipaisen ja Kähärin karjalaisaiheisista näytelmistä ks. Paavolainen tässä teoksessa.
- 22** Veltheim (1978) painottaa viipurilaisuudessa nimenomaan kaupunkilaisuutta.
- 23** Pohjolan-Pirhosen *Kuninkaan kauppariisit* (1966) kertoo Kustaa Vaasan ajasta mm. Viipurissa, ja Utrion *Viipurin kaunotar* -romaanin (1979) tapahtumat sijoittuvat 1400-luvun lopulle. Viipurilaista tyttökoulua Utrio kuvaa romaanissa *lusalmen serkku* (1997).
- 24** Jääskeläinen teki Viipurissa huolellista arkistotutkimusta historiallisia romaaneita varten, ja ne olivat menestyksiä ilmestyessään. Sodat muuttivat arkistotilanteen, ja Viipurista tuli

Jääskeläiselle kivulias muisto (Kortelainen 2020, 384). Kortelainen kuvaa artikkelissaan (esim. 385–393), kuinka Jääskeläisen arvostettu asema alkoi sotienjälkeisissä kirjallisuushistorioissa murtua, muuttua viihdekirjailijaksi ja lopulta unohtua. Jääskeläisestä ks. myös Paavolainen 2016, 125–126.

- 25** Suomen Kulttuurirahaston vuonna 2013 tekemässä selvityksessä Laila Hirvisaari sijoittui suomalaisten parhaiten tuntemien taiteilijoiden joukkoon. Vaikuttuneimpia hänen tuotannostaan olivat yli 59-vuotiaat naiset. Ks. Suomalaisten näkemykset kulttuurista 2013 -selvitys, skr.fi, viitattu 15.1.2021. Hirvisaaresta eteläkarjalaisena kirjailijana ks. Korjonen-Kuusipuro (2019). ”Eteläkarjalaisuuden jäljillä”. Teoksessa Rajamaakunta. Etelä-Karjalan historia II, toim. Jyrki Paaskoski & Anu Talka. Helsinki: Edita, 632–683.
- 26** Kurvet-Käosaar 2013. – Unto Seppäsen romaani *Evakko* (1954) ei kuulu viipurilaiskuvauksiin, mutta sen rooli mielikuvien luojana sekä evakkotrauman käsittelijänä oli aikanaan tärkeä.
- 27** Kähäri 1991. Kähärin esitelmä kirjailijaurastaan on kuunneltavissa myös YLE:n Elävässä arkistossa otsikolla *Iris Kähäri – Karjalan kuvaaja*.
- 28** Tuurna 2008, 93.
- 29** Tuurna 2008, 92.
- 30** Kuusisto 2007.
- 31** Manner 1951, 7.
- 32** Sihvo 2003, 266–333.
- 33** Vuokko Niskanen julkaisi vuosina 1978–1985 kahdeksanosaisen, sotia edeltävään Viipuriin sijoittuvan *Hiekkalan lapset* -lastenkirjasarjan.
- 34** Viipuriin liittyvää kirjallisuutta on ilmestynyt myös omakustanteina, esim. Ville Paajasen *Täällä kaukana jossain* (2020).
- 35** Vuosikymmentä kuvataan mm. Mikko-Olavi Seppälän teoksessa *Suruton kaupunki – 1920-luvun iloinen Helsinki* (2016) sekä useissa kaunokirjallisissa teoksissa.
- 36** *Sinisen kuoleman kuva* 2015, *Veri ei vaikene* 2016, *Kadonneen kaupungin varjo* 2018.
- 37** Oman tutkimuksensa vaatisivat pitäjähistoriikkien ja -lehtien sekä joulu- ja muiden teemalehtien muistelmakirjoitukset Viipurista.
- 38** Kähäri 1991.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Tutkimuskirjallisuus ja painetut lähteet

Arni, Annikki (1979). Muistat sie viel? 2.–3., uudistettu painos. Helsinki: Kirjayhtymä.

Bergroth, Kersti (1971). Alkusoitto. Helsinki: Otava.

Fingerroos, Outi & Savolainen, Ulla (2018). ”Luovutetun Karjalan yllirajainen muisti”. Teoksessa Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä, toim. Pirkko Kanervo, Terhi Kivistö & Olli Kleemola. Turku: Siirtolaisuusinstituutti & Sigillum Oy.

Gröndahl, Satu (2020). ”Minority literature as an emancipatory force: The development of Tornedalian and Sweden-Finnish literature”. Teoksessa *Ways of being in the world: Studies in minority languages*. Central European Uralic Studies 1, ed. Johanna Laakso. Wien: Praesens Verlag.

Hyvärinen, Matti & Mäkelä, Maria (2020). ”Oman elämänsä kertojat”. Teoksessa *Kertomuksen vaarat*, toim. Maria Mäkelä, Samuli Björninen, Ville Hämäläinen, Laura Karttunen, Matias Nurminen, Juha Raipola & Tytti Rantanen. Tampere: Vastapaino, 89–106.

Kaarninen, Mervi (2019). ”Viipurista maailmalle. Viipurin ensimmäisten naisylioppilaiden opinnot, urakehitys ja yhteiskunnallinen toiminta”. Teoksessa *Politiikan ja jännitteiden Viipuri*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 21, toim. Anu Koskivirta ja Alekski Mainio. Helsinki: VSKS, 69–100.

- Koivisto, Päivi (2011).** Elämästä autofiktioksi. Lajitradition jäljillä Pirkko Saision romaanisarjassa *Pienin yhteinen jaettava, Vastavalo ja Punainen erokirja*. Helsingin yliopisto: humanistinen tiedekunta.
- Kortelainen, Anna (2020).** "Tapaus Lempi Jääskeläinen. Mitä historialliselle romaanille tapahtuu?" Teoksessa *Monumenteista tanssiaskeliin – Taiteiden ja kulttuurin Viipuri 1856–1944*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 22, toim. Anna Ripatti ja Nuppu Koivisto. Helsinki: VSKS, 372–397.
- Kurvet-Käosaar, Leena (2013).** "Voicing Trauma in the Deportation Narratives of Baltic Women". Teoksessa *Haunted Narratives: Life Writing in an Age of Trauma*, eds. Gabrielle Rippl, Philipp Schweighauser, Tiina Kirss, Margit Sutrop & Therese Steffen. Toronto: University of Toronto Press, 129–151.
- Kuusisto, Pekka (2007).** "Lapsuuden nostalginen kosmos Eeva-Liisa Mannerilla". Teoksessa *Nostalgia*. Kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista, toim. Riikka Rossi & Katja Seutu. Helsinki: SKS, 201–228.
- Kähäri, Iris (1991).** "Iris Kähäri". Kirjoitus teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet 3: Virikkeet, ainekset, rakenteet*, toim. Ritva Haavikko. Helsinki: WSOY.
- Manner, Eeva-Liisa (1951).** *Tyttö taivaan laiturilla*. Helsinki: WSOY.
- Manner, Eeva-Liisa (1966).** *Kirjoitettu kivi*. Runoja. Helsinki: Tammi.
- Paavolainen, Pentti (2016).** "Valistuskirjoista muistelmiin: Viipurin kirjallisia sukupolvia". Teoksessa *Muuttuvien tulkintojen Viipuri*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 18, toim. Anu Koskivirta, Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. Helsinki: VSKS, 98–132.
- Riikonen, H. K. (2020).** "Emil Zilliacus, Viipuri ja Hapenensaari". Teoksessa *Monumenteista tanssiaskeliin – Taiteiden ja kulttuurin Viipuri 1856–1944*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 22, toim. Anna Ripatti ja Nuppu Koivisto. Helsinki: VSKS, 337–368.
- Sihvo, Hannes (2003).** *Karjalan kuva*. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana. Toinen, tarkistettu ja täydennetty painos. Helsinki: SKS.
- Sutrop, Margit (2013).** "Afterword: Ethical and Political Aspects of Life Writing and Remembering". Teoksessa *Haunted Narratives: Life Writing in an Age of Trauma*, eds. Gabrielle Rippl, Philipp Schweighauser, Tiina Kirss, Margit Sutrop & Therese Steffen. Toronto: University of Toronto Press, 321–334.
- Tuurna, Marja-Leena (2008).** "Viipuri Eeva-Liisa Mannerin teoksissa". Teoksessa "Mistä meille metsä, niitty, lähde" – Kirjoituksia Eeva-Liisa Mannerista, toim. Tuula Hökkä ja Jarkko Tontti. Helsinki: ntamo, 91–94.
- Thesleff, Marianne (1980).** *Ihana elämä*. Suom. Caius Kajanti vuonna 1977 ilmestyneestä alkuperäisteoksesta *Jag föddes till ett ljuvligt liv*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Veltheim, Katri (1978).** "Viipurin kaupunkimiljöön kirjallisuuden tallentamana". Teoksessa *Viipurin kaupungin historia V. Vuodet 1917–1944*. Helsinki: Torkkelin Säätiö, 297–303.